

Vámos Péter:

„Mi történt a kínaiakkal?”

A magyar–kínai kapcsolatok 1956–1966 között

Az 1956-os forradalom és a nagy proletár kulturális forradalom 1966-os kirobbanása közötti évtizedben Kína és a szovjet tömb országainak viszonya fokozatosan megromlott. A hatvanas évek közepén bekövetkező szakítás 1969-re a Szovjetunió és Kína közötti fegyveres konfrontációba torkollott. A szocialista országokkal szemben Kína differenciáló politikát folytatott. Peking az alapján tett különbséget a külpolitikájukat a Szovjetunióval szorosan egyeztető országok között, hogy azok mennyire függetlenedtek Moszkvától. A kínai–szovjet szakítást követően a magyar vezetők, lehetőségeikhez mérten, mindent elkövettek, hogy megakadályozzák a kapcsolatok további romlását és elkerüljék a két ország közötti teljes szakítást. A döntés azonban, mint 1949 óta mindig, a moszkvai és a pekingi vezetés kezében volt.

Vámos Péter tanulmánya dr. Salát Gergely (szerk.): Kínai történelem és kultúra. Tanulmányok Ecsedy Ildikó születésének 70., halálának 5. évfordulójára (Sinológiai Műhely sorozat 6.) c. kötetben fog megjelenni a Balassi Kiadó gondozásában. A szerző és a szerkesztő szíves hozzájárulásának köszönhetően a Kül-Világ folyóirat lehetőséget kapott a 2009. második felében publikálandó tanulmány előközlésére.

A Kádár-korszak külpolitikája 1962–1963-ig a rendszer nemzetközi elismertetése jegyében zajlott. Az MSZMP belpolitikája 1956 után némileg eltért a korábbi doktriner kommunista vonaltól, más irányba mozdult, mint a szovjet modell. A konszolidációra törekvő pártvezetőség kényszerű kompromisszumokat kötött, és végrehajtott több olyan változtatást, amelyeket a társadalom már 1953 óta remélt. Előtérbe került az életminőség javítása (többek között a korábbi időszakot sokszorosan meghaladó lakásépítés kezdődött). Az oktatás, a

* Vámos Péter a nyelvtudomány kandidátusa, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, a KRE Japán Tanszék habilitált docense. Kutatási területe: Kína modern története és kapcsolatai, a kereszténység története Kínában. Legújabb könyve: *Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról, 1956.* (Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 2008). A tanulmány az OTKA K 78484 sz. projekt keretében készült. A szerző köszönetét fejezi ki a taiwani Chiang Ching-kuo Alapítványnak (Chiang Ching-kuo Foundation for International Scholarly Exchange) a magyar–kínai kapcsolatok dokumentumainak kutatásához nyújtott támogatásért.

kultúra és a tudomány területein mérsékelt önállósodás mehetett végbe. A gazdaság irányítására reformterveket kezdeményeztek, amelyek épp a vizsgált évtized végén, 1966-ban öltöttek testet az MSZMP határozatában.¹

Kádár viszonylag szabad kezet kapott a Szovjetuniótól az ország belső ügyeinek alakításában. Ennek érdekében és feltételeként viszont nemzetközi ügyekben szinte teljesen alávetette magát Moszkva akaratának. Kádár hazai elfogadottságát liberalizációval igyekezett megteremteni, és ezt a belpolitikai törekvését szigorú ideológiai követelmények hangoztatásával és a szovjet külpolitika fenntartás nélküli kiszolgáltatásával védte. A külpolitikai felzárkózás a magyar–kínai kapcsolatokban is megmutatkozott. Kádár nagyra értékelte ugyan a kínai eredményeket, amelyekről 1956-os és 1957-es látogatása alkalmával személyesen is módja volt meggyőződni, elfogadta Mao Zedong 毛泽东 politikai iránymutatását és anyagi támogatását, de hűségesen és fenntartások nélkül követte a szovjet Kína-politika változásait. A magyarok ideológiai-politikai kezdeményezései vagy a kínai megnyilvánulásokra adott válaszok soha nem hágták át a szovjet irányítású szocialista országok egyeztetett kereteit.

A politikai kapcsolat elsődleges szerepe

A szovjet–kínai viszony 1956–1966 közötti évtizede a nyílt konfrontációba torkolló ideológiai vita időszaka volt.² A kommunista világon belüli hidegháborúhoz vezető vita három, ideológiai köntösbe bújtatott politikai téma körül bontakozott ki: a sztálini társadalmi-gazdasági fejlődési modell alkalmazhatósága; a Szovjetunióban zajló desztalinizáció, illetve annak a szocialista világon végigsöpört hatása; valamint az imperializmussal szembeni helyes viszony kérdése körül. Kína számára nem volt nemzetbiztonsági kérdés a Varsói Szerződéshez tartozó államokkal fenntartott kapcsolat, de a Szovjetunióhoz fűződő különleges viszonyuk miatt nem tekintette őket függetlennek, így a Moszkvával folytatott vitái – és a nézeteltéréseket kísérő intézkedések – ezeket az országokat, így Magyarországot is közvetlenül érintették.

Az SZKP XX. kongresszusát követően a szovjet párt politikájától lassan eltávolodó, de a nyílt szembeforduláshoz elég erőt még nem érző kínai vezetés 1956 őszen még csak azt tűzhette ki célul, hogy befolyását igyekezzék a lehető legnagyobb mértékben kiterjeszteni a szovjet érdekszférába tartozó kelet- és közép-európai szocialista országokra. E törekvése a legnagyobb

¹ Magyar Országos Levéltár, a továbbiakban MOL MKS 288 f. 4/ 80–81 ő.e. Az MSZMP KB ülésének jkv. 1966. május 25–27.

² A téma legújabb feldolgozását lásd LÜTHI 2008.

sikerrel Magyarország esetében járt. A magyar politikusok és kínai partnereik között kialakult jó személyes viszony, az 1956-os magyar események kínai belpolitikai tanulságai, a szocializmus építésében elért magyar eredmények kínai megítélése, illetve az (ugrásszerű) kínai fejlődés magyar elismerése – 1960-ig legalábbis – hozzájárult ahhoz, hogy a magyar–kínai kapcsolatok lassabban és nem olyan drámai módon romlottak meg, mint a szovjet–kínai viszony. A budapesti kínai nagykövetség 1957-es éves összefoglaló jelentésében azt hangsúlyozza, hogy egy év alatt a kínai–magyar kapcsolatokban ugrásszerű fejlődés következett be. A jelentés az okok között a *Renmin Ribao*ban 人民日报 1956. december 29-én megjelent „Még egyszer a proletárdiktatúra történelmi tapasztalatairól” című vezércikk magyarországi hatását említette, valamint Zhou Enlai 周恩来 miniszterelnök látogatását, amelynek során Zhou a 600 milliós kínai nép nevében teljes támogatásáról biztosította az új magyar vezetést.³ A magyarországi események értékelése a kínai vezetők belpolitikájában fontos hivatkozássá vált, és kimondva, kimondatlanul mindig vonatkozási pont maradt a szovjet–kínai, illetve a magyar–kínai tárgyalásokon.

1956-ot követően, és különösen a hatvanas évektől Kína igyekezett a Szovjetunió és szövetségesei közötti, bizalomra épülő kapcsolatokat „puha” és „kemény” módszerek változatos felhasználásával (diplomácia, kereskedelmi kapcsolatok, politikai kampányok, illetve fegyveres erő) elbizonytalanítani, a szövetségeseket elválasztani egymástól. Magyarország „megnyerésére” az első ilyen próbálkozás az 1956-os forradalom utáni időszakban történt.⁴

Kádár erős személyes kötődést és érdeklődést mutatott a kínai ügyek iránt, mindvégig szimpátiával figyelte a kínai belpolitika és a szovjet–kínai kapcsolatok alakulását, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy az ideológia viták a lehető legkisebb mértékben legyenek befolyással a magyar–kínai kapcsolatokra. Ha az MSZMP KB vagy PB ülésein Kínával kapcsolatos ügyeket tárgyaltak, mindig előterjesztéseket tett, mások előterjesztéseihez megjegyzéseket fűzött, és – természetesen – a legtöbb esetben az ő álláspontja kerekedett felül.

Az 1956–59 közötti három évben egymást követték a magas szintű párt- és állami vezetők látogatásai, és jelentősen bővültek a kulturális kapcsolatok.⁵ A pekingi

³ *Zhu Xiongyali dashiguan 1957 nian gongzuo zongjie baogao (A magyarországi nagykövetség 1957-es összefoglaló jelentése)*. Budapest, 1958. január 26. Zhonghua Renmin Gongheguo Waijiaobu Dang'anguan (A KNK Külügyminisztériumának Levéltára, a továbbiakban KNKKL) 109-01145-01.

⁴ A kérdéstről bővebben lásd VÁMOS 2008.

⁵ Csak két példa: Zhou Enlai volt az első kormányfő, aki az októberi események után, 1957. január 16-án Magyarországra látogatott. 1957. október 1-jén a kínai nemzeti ünnep díszvendége a Kádár János vezette magyar

külgyminisztérium Szovjetunió–Kelet-Európa Osztálya 1958 végi értékelése a kínai–magyar viszonyt az egység, barátság és kölcsönös segítségnyújtás alapján álló testvéri kapcsolatként jellemezte.⁶ A jó kapcsolat a Kölcsönös Barátsági és Segítségnyújtási Szerződés 1959. májusi aláírásával teljesebben ki, amelyet Pekingben Münnich Ferenc miniszterelnök írt alá (a 20. században ez volt az utolsó magyar kormányfői vizit). Ugyanebben az évben Kínában járt Dobi István, az Elnöki Tanács elnöke, Magyarországon Zhu De 朱德, az államelnök helyettese és Peng Dehuai 彭德怀 marsall, honvédelmi miniszter. A Kínába látogató magyar küldöttségek csodálattal beszéltek a népi kommunák rendszeréről és a nagy ugrás eredményeiről. A magas szintű állami delegációkat 1960-ban egy magyar pártküldöttség kínai látogatása követte.

1959 decemberében az MSZMP VII. kongresszusát a kínai sajtó történelmi jelentőségű eseménynek, a szocialista építés mérföldkövének, és az imperializmusra mért újabb csapásnak nevezte. A magyar párt eredményeit mind Hruscsov, mind Tan Zhenlin 谭震林, a kínai delegáció vezetője nagyra értékelte. A pekingi magyar ügyvivő teljesen elégedett volt a magyar pártkongresszus kínai sajtóviszhangjával.⁷ A budapesti kínai nagykövetségnek a kínai–magyar kétoldalú kapcsolatok első évtizedét értékelő jelentése arról számolt be, hogy a magyarok rendkívül nagy figyelemmel kísérik a kínai párt és személyesen Mao elnök állásfoglalásait: „bármilyen jelentős nemzetközi probléma felmerülése esetén sokan kíváncsiak arra, hogy a kínai párt és az Elnök hogyan nyilvánít véleményt”.⁸

A nemzetközi kommunista mozgalom irányvonalát illető kínai vélemény a hatvanas évek elejére jelentős változáson ment keresztül. A szovjet–kínai ideológiai vita nyilvánosságra kerülésének első jelzése az „Éljen a leninizmus!” című cikk volt, amely a párt elméleti folyóirata, a *Hongqi* 红旗 (*Vörös Zászló*) áprilisi számában jelent meg. A szöveg, amelyet a *Renmin Ribao* szerkesztőségi cikke és Lu Dingyi 陆定一 beszéde követett, megerősítette a népi kommunák gyakorlatának helyességét, Lenin megingathatatlan antiimperializmusának követésére szólított, és támadást intézett a „Tito-klikk által képviselt modern revizionizmus”

párt- és kormányküldöttség volt. Kádár az ünnepi felvonulást Mao Zedong mellől, a Mennyei Béke Kapujának erkélyéről nézhette végig.

⁶ *Waijiaobu Su Ou si guanyu Xiongyali 1958 nian xingshi he Zhongxiong guanxi de nianzhong zongjie* (A külügyminisztérium Szovjetunió–Kelet-Európa Osztályának év végi összefoglaló értékelése az 1958-as magyarországi helyzetről és a kínai–magyar kapcsolatokról). Peking, 1958. december 30. KNKKL 109-01200-08.

⁷ *Szigeti Károly ideiglenes ügyvivő jelentése (előadó: Bajnok József): Hogyan foglalkozott a kínai sajtó az MSZMP VII. kongresszusával.* Peking, 1959. december 18. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína-27/b-001453-1960.

⁸ *Zhu Xiong dashiguan: Zhongxiong liangguo guanxi de zongjie* (Magyarországi nagykövetség: A kínai–magyar kétoldalú kapcsolatok összefoglalása.) Budapest, 1959. KNKKL 109-01398-03.

ellen. Az év folyamán a kínaiak minden adandó alkalmat megragadtak saját álláspontjuk kifejtésére. Az első nyilvános összecsapásra a Román Kommunista Párt júniusi kongresszusán került sor, ahol a kínai küldött támadta Hruscsovot, sürgette a „nemzetközi kommunista mozgalomra leselkedő legnagyobb veszély”, a revizionizmus elítélését. Szeptembertől a kommunista és munkáspártok moszkvai konferenciájára készülöben, illetve az értekezlet idején a KKP igyekezett a tizenegy szocialista ország állampártjainak küldötteit meggyőzni az SZKP álláspontjának helytelen voltáról. E kísérlet azonban kudarcot vallott, mivel minden „testvérpárt” felsorakozott a szovjet párt mögé.⁹

A kínaiak törekvései ebben az időszakban még nem voltak nyilvánvalók sem Kínában dolgozó magyar diplomaták, sem a budapesti politikusok előtt. Alig néhány nappal a román pártkongresszus után, nem sokkal a szovjet szakértők Kínából történő kivonása előtt, a pekingi magyar ügyvivő az alábbiakat jelentette Kínából:

„A múlt évi további nagy ugrás eredményei lelkesedést váltottak ki, s tovább ösztönözték a dolgozó tömegeket az idej nagy eredményekre, a nagy ugrás ez évi folytatására. 1960 első néhány hónapjában jelentős gazdasági eredmények születtek. Ezekben a hónapokban történt meg Kína 10 éves történelmében először, hogy az előző év végére nagy erőfeszítésekkel elért eredmények után a következő év elején nem esett vissza a termelés, hanem egyenletesen tovább növekedett.”¹⁰

A magyar diplomata arról számolt be, hogy a modern revizionizmus elleni harc folytatódott, de a támadások célpontja kizárólag Tito és Jugoszlávia volt. Véleménye szerint a szocialista országok és Kína közötti véleménykülönbségek az imperializmussal való békés egymás mellett élés vagy konfrontáció kérdésében Kína sajátos belső és nemzetközi helyzetéből adódtak. A magyar ügyvivő külön kiemelte, hogy 1960 első felében a szocialista országok és Kína kapcsolata tovább erősödött, amit számos kereskedelmi, konzuli, politikai és gazdasági segélyegyezmény tett még szorosabbá.

Ha a magyar diplomata véleményét összevetjük a Mihail Zimjanyin, a szovjet külügyminisztérium Távol-keleti Osztályának vezetője által 1959 szeptemberében, Hruscsov pekingi látogatását megelőzően készített háttéranyaggal,¹¹ azt találjuk, hogy összességében mindkét diplomata véleménye pozitív, de miközben a szovjet politikus jobban összpontosít a

⁹ A szovjet–kínai polémia az év folyamán folytatódott, mind a nyilvánosság előtt, mind a kulisszák mögött, és a 81 kommunista és munkáspárt 1960. november 10.–december 1. között Moszkvában megtartott második értekezletén kulminált, ahol Mao jelenlétének hiányában Deng Xiaoping vitte a prímet a szovjetek kritizálásában.

¹⁰ *Szigeti Károly ideiglenes ügyvivő: Követi összefoglaló jelentés.* Peking, 1960. június 13. MOL XIX-J-1-j Kína 5/a-004879/1960. Másolatban: M-KS-288/32/9/1960.

¹¹ KRAMER 1995.

problémákra, és a két párt közötti feszültséget hangsúlyozza, a magyar diplomata nem tulajdonít akkora jelentőséget a gondoknak, és figyelmen kívül hagyja a Kína és a szovjet tömb országai közötti különbségeket.

1960 nyarán az új magyar nagykövet, Martin Ferenc bemutatkozó látogatást tett többek között Chen Yi 陈毅 külügyminiszternél, Guo Moruónál 郭沫若, a Kínai Tudományos Akadémia elnökénél, valamint a szocialista országok misszióvezetőinél (Cservonyenko szovjet nagykövettel háromszor találkozott).¹² Chen Yi hangsúlyozta, hogy a viták a szocialista tábor országai között is elkerülhetetlenek, aminek okaként az egyes országok belső gazdasági helyzetét és a nemzetközi politikában elfoglalt helyét jelölte meg. Ugyanakkor azt nevezte lényeges elemnek, hogy ezen országok elvi kérdésekben azonos állásponton vannak és szorosan tömörülnek a Szovjetunió vezette szocialista táborba. A magyar nagykövet szerint e kérdésben a kínai vezetők őszintesége „teljesen meggyőző” volt. Azonban rögtön azt is hozzátette: „ennek ellenére úgy gondolom, hogy egyet kell értenünk Cservonyenko elvtárs véleményével, hogy a vitatott kérdések tisztázásánál a kínai elvtársak nem mutatnak teljes őszinteséget”.¹³

A kommunista és munkáspártok moszkvai értekezletére készülő magyar párt politikai bizottsága szeptember 6-i ülésén tárgyalta a követendő magyar magatartásról és a képviselendő álláspontról.¹⁴ A KKP az MSZMP-nek küldött levélben fejtette ki álláspontját. A magyar pártvezetés kötelesnek érezte magát a válaszra, de a válasz tartalmát illetően vita alakult ki. A magyar álláspont tervezetét a „Nézeteltéréseinkről a világhelyzet megítélésében, a nemzetközi kommunista mozgalom stratégiájának és taktikájának kérdésében” címmel Nemes Dezső, a KB külügyekért felelős titkára készítette. A PB-ülés feladata a szöveg véglegesítése volt. Ezt azután azon huszonhat párt képviselőinek kívánták eljuttatni, amelyek szeptember 30. és október 22. között a nagyobb konferencia által elfogadandó javaslattervezet elkészítésén dolgoztak. A PB-ülésen kilencen vettek részt, a dokumentum vitájához öten szóltak hozzá (Fock Jenő, Kádár János, Szirmai István, Gáspár Sándor és Marosán György). Minden hozzászóló egyetértett abban, hogy a dokumentumot nem kell nyilvánosságra hozni, a szövegben nem kell érinteni a kínai belpolitikai helyzetet, hogy ne érhesse őket az a vád, hogy beavatkoznak Kína belügyeibe; hogy a stílus ne legyen túl kritikus; hogy személyesen Mao Zedongot nem kell támadni; és hogy

¹² *Martin Ferenc pekingi nagykövet levele Sik Endre külügyminiszternek.* Peking, 1960. augusztus 21. MOL XIX-J-1-j Kína 5/bc-0035/RT-1960. Másolatban: M-KS-288/32/9/1960.

¹³ Uo. 4.

¹⁴ Az MSZMP PB 1960. szeptember 6-i ülésének jegyzőkönyve. MOL M-KS-288/5/199/1960.

a dokumentum nyelvezete tiszteletet sugalljon a KKP felé. Kádár többek között a következőket mondta:

„Induljunk ki abból, hogy a kínai testvérpárt forradalmi proletárpárt, melynek politikájában az utóbbi időben dogmatikus, szektás és a személyi kultusz jelenségei találhatók. Ez baj. Hogy ebből a politikából milyen szörnyűség jöhet ki, arra példa korábbi esetekből a magyar párt is. Nekünk ezt figyelembe véve kell állást foglalni. Tehát a kérdés felvetésénél, a tónusban feltétlen figyelembe kell venni, hogy nagy proletárpárttal, testvérpárttal vitatkozunk, de azt is, hogy elvi vita folyik, és ebben következeteseknek kell lennünk. A kérdés felvetésénél, a tónusnál tehát lehetünk figyelemmel bizonyos dolgokra, de elvi dolgokban ez nem segít, csak árt. Elvi kérdésekben engedményt tenni a legnagyobb veszély a nemzetközi munkásmozgalomban.”¹⁵

Néhány általános kérdés (háború és béke, békés átmenet) számba vételét követően Kádár egy „csiklandós kérdést” vetett fel. Helytelennek és károsnak nevezte azt, hogy a kínaiak nem zárt ajtók mögött, a testvérpártokkal egyeztetve alakították ki álláspontjukat, hanem egy nyilvánosan megjelenő, bárki számára hozzáférhető újságcikkben fejtették ki nézeteiket, majd ezt követően egy pekingi nemzetközi tanácskozáson (a Szakszervezeti Világszövetség főtanácsának 1960. júniusi nyilvános pekingi ülésén) hangoztatták azokat (vagyis szovjetellenes nézeteiket, a kétoldalú kapcsolatokat érintőnek tekintett vitájukat olyan nemzetközi fórum elé vitték, ahol a résztvevők többsége nem pártemberekből állt). Kádár javasolta, hogy a szövegbe foglalják bele a baráti véleménycsere, az elvtársi vitatkozás fontosságát, amitől nem szabad sajnálni sem időt, sem fáradságot, mert az segít és biztosítja a kommunisták harcának egyik elengedhetetlen feltételét, hogy „a zászló megbonthatatlan egységében harcoljunk tovább az imperializmus ellen”.¹⁶ A vita egy későbbi pontján Kádár hozzátette:

„Most nincs Komintern, és senki sem mondhatja meg, hogy Kínában hogyan kell építeni a szocializmust, csak az ottani párt. Mi ezt a dolgot csak akkor vitathatjuk, ha ők ezt igénylik, vagy azt igénylik, hogy mint nemzetközileg érvényes tapasztalatot propagáljuk.”¹⁷

A vitában ötvenhat szelleme is kísértett. Kádár véleménye a moszkvai értekezleten követendő magyar magatartással kapcsolatban jól tükrözi az első titkár ötvenhatos

¹⁵ Uo. 15.

¹⁶ Uo. 15–17.

¹⁷ Uo. 24.

komplexusát, amely egész politikáját áthatotta. Azzal kapcsolatban, hogy Moszkvában Magyarország felvesse-e a véleménynyilvánítás módszerének kérdését, ezt mondta:

„Ne legyünk az első sorban, és ne legyünk az utolsó sorban sem. Ne mi javasoljuk ezt. Beszélj erről, Nemes [Dezső] elvtárs, a csehekkel, kérd meg őket, vessék ők fel a javaslatot. Nekünk esetleg azt mondhatják: mit okoskodnak, maguk már megmutatták »hogyan kell szocializmust építeni«.”¹⁸

A magyar–kínai kapcsolatokban érzékelhető változásokról először Martin Ferenc pekingi magyar nagykövet Sík Endre külügyminiszternek írt, 1960. november 7-én (!) kelt levelében esik szó. Ebben Martin a politikai viszonyt úgy értékeli, hogy „az a felszínen igen szívélyes, lényegében azonban nem a »régik«.” Az ötvenhatos magyar események kínai értékeléséről szólva megjegyzi, hogy „a kínai e-sak abból a tényből, hogy nálunk volt ellenforradalom, talán azt a következtetést vonták le minden más mellett, hogy csak jobboldali veszély van, és baloldali elhajlás valójában nem is létezik.” Az új magyar nagykövet értékelése szerint 1956 után a magyarok iránti kínai szimpátia oka az a megfontolás volt, hogy „mi az ellenforradalom tanulságai alapján hű szószólói leszünk az ő különböző elképzeléseiknek, miután természetszerű, hogy nálunk is egy nagy balra tolódási folyamat fog beállni.” A magyarokkal szembeni kínai viselkedésben a fordulatot Martin szerint a bukaresti értekezlet hozta meg, azóta „úgy mond’ leálltak rólunk”. A kínaiak „befelé fordulásával” magyarázta azt is, hogy november elejéig csak állami vezetőknél tehetett bemutatkozó látogatást, pártvezető még nem fogadta.¹⁹ 1960 második felében a kínai hatóságok bizonyos „nagyon finoman érvényesített” mozgási korlátozást is bevezettek a kereskedelmi kirendeltség munkatársai és a beosztott diplomaták esetében.²⁰ (Nem volt ez másként a többi Szovjetuniót támogató szocialista ország diplomatái esetében sem.)²¹

1960 után a budapesti kínai nagykövetség egyre gyakrabban tett bíráló megjegyzéseket a magyar sajtóban megjelent egyes megfogalmazásokkal kapcsolatban, ami rövidesen tiltakozási hullámmá nőtte ki magát. A problémás esetek között szerepelt például, hogy a

¹⁸ Uo. 25.

¹⁹ *Martin Ferenc nagykövet levele Sík Endre külügyminiszternek. Tárgy: Kínai gazdasági helyzet és kínai–magyar kapcsolatok.* Peking, 1960. november 7. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 24/b t. – 0059/RT – 1960.

²⁰ *Martin Ferenc nagykövet jelentése. Tárgy: A magyar–kínai politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok jelenlegi állása.* Peking, 1960. november 7. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 4/b t. – 004252/2 – 1960.

²¹ Egy 1960-ban kiadott belső utasítás szerint a baráti országok diplomatáit erőteljesen figyelték, vidéki útjaikra pedig gépkocsival is követték őket. Erről a budapesti kínai nagykövetség munkatársa egy magánbeszélgetésen számolt be Hetényi Istvánnak. Lásd *Hetényi István főosztályvezető-helyettes feljegyzése (KÜM II. Területi Osztály): Kínai elvtárs látogatása.* Budapest, 1962. február 5. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 12 t. – 00770/2 – 1962.

Népszabadság egy cikkében Lhaszát Tibet fővárosaként aposztrofálta.²² A magyar külügyminisztérium területi osztályán tett tiltakozások voltak az első barátságtalan kínai lépések, amelyeket 1961-től továbbiak követtek. A kínai diplomaták propagandatevékenységet folytattak többek között a magyar sinológusok körében is.²³ A kereskedelmi kapcsolatok terén is sor került vitákra, amelyek azonban elsősorban technikai jellegűek voltak, és a rossz minőségű magyar termékek elleni kínai kifogások adták az alapjukat.²⁴ A tudományos és kulturális kapcsolatok is megromlottak. A tudóscsere 1960-ban évente 100 hét látogatási keretet irányozott elő mindkét fél részére, amit kínai kezdeményezésre 1961-ben 60, 1962-ben 20, 1963-ban pedig 16 hétre csökkentettek.²⁵

Magyarország igyekezett tartózkodni a viszonosság elvének alkalmazásától, a magyar diplomácia „az elvi kereteken belül” mindent megtett, hogy „a kínai elvtársak ne provokáljanak ki olyan helyzetet, amely indokot nyújthat kapcsolataink rontására”,²⁶ de kénytelen volt néhány megszorító intézkedést bevezetni a budapesti kínai nagykövetség tevékenységének korlátozása érdekében.²⁷

A pekingi magyar nagykövet a szocialista országokkal szembeni differenciáló kínai politikáról először 1961. február 14-i külpolitikai összefoglalójában tett említést:

„Amíg az előző években a kínai elvtársak nagyon ügyeltek arra, hogy a propagandában, bánásmódban stb. egyenlő szinten kezeljék a szocialista országokat, addig a tárgyalt időszakban (1960 második felében) ezen országok egyre differenciálódó kezelése vált jellemzővé. Egy-egy ország felé tanúsított magatartást minden esetben meghatározta a szocialista táboron belül folyó ideológiai vita pillanatnyi állása és az egyes országok pártjainak a vitatott kérdésekben elfoglalt és kinyilvánított álláspontja.”²⁸

²² Gál Péterné feljegyzése (KÜM V. Területi Osztály, Kínai referatúra): Lu Pe-je kínai nagykövetségi II. titkár tevékenysége. Budapest, 1961. október 23. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína – 001/1962.

²³ A kínai nagykövetség munkatársának Tőkei Ferencnél tett látogatásáról lásd: Nagy János osztályvezető feljegyzése (KÜM V. Területi Osztály). Budapest, 1961. november 14. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 27/f – 0082 – 1961.

²⁴ KÜM V. Területi Osztály, Kínai referatúra. Feljegyzés. Zavaró jelenségek magyar részről a magyar–kínai kapcsolatok terén. Budapest, 1962. szeptember 11. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 26 t. – 00712/3 – 1962.

²⁵ Az 1962-ig erjedő időszakról lásd: Szigeti Károly és Gál Péterné feljegyzése (KÜM V. Területi Osztály): Magyar–kínai kapcsolatok alakulása 1962-ben. Budapest, 1962. december 18. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 26 t. – 00712/4 – 1962. Az 1963-as további csökkentésről: A KÜM V. Területi Osztály Kínai referatúra (Újlaki György, Pataki Sándor, Szabados László) feljegyzése. Tárgy: Magyar–kínai kapcsolatok alakulása 1963-ban. Budapest, 1963. december 20. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 26 t. – 00196 – 1963.

²⁶ Martin Ferenc nagykövet jelentése (előadó: Szigeti Károly): Magyar–kínai kapcsolatok. Peking, 1962. január 31. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 4/b – 00712/1 – 1962.

²⁷ A viszonosság elvét elsősorban a nagykövetség kirándulásainál, illetve az információadás gyorsaságánál érvényesítették. 1962-ben először nem jelent meg az MSZMP első titkára a kínai nagykövetség nemzeti ünnepi fogadásán. Lásd: Szigeti Károly és Gál Péterné feljegyzése (KÜM V. Területi Osztály): Magyar–kínai kapcsolatok alakulása 1962-ben. Budapest, 1962. december 18. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 26 t. – 00712/4 – 1962.

²⁸ Martin Ferenc pekingi nagykövet 1961. február 14-én kelt, Sik Endre külügyminiszterhez intézett levele. MOL M-KS-288/32/14/1961.

A magyar nagykövet „nem megnyugtatónak” nevezte, hogy miközben a szocialista országok viszonylatában Kína kulturális kapcsolatai csökkentek, a rossz gazdasági helyzet ellenére a latin-amerikai és afrikai országokkal fenntartott, sokkal nagyobb költségeket felemészítő kulturális kapcsolatok bővültek.

„Minden tényezőt figyelembe véve abban bizonyosak lehetünk, hogy a kínai külpolitika mindig előtérben tartja a szocialista országokkal való együttműködést, elsődleges fontosságot tulajdonít a Szovjetunió és Kína, valamint kommunista pártjaik közötti együttműködésnek és egységnek. Viszont azt is látni kell, hogy Kínának, mint nagyhatalomnak, a jövőben is lesznek önálló törekvései, amelyek ebből és sajátos nemzetközi helyzetéből fakadnak, s időnként zavarólag hatnak a szocialista államok harmonikus politikai együttműködésére.”²⁹

1961 februárjában Martin látogatást tett Peng Zhennél 彭真, a Politikai Bizottság tagjánál, Peking polgármesterénél. Rövid, kölcsönös udvariassági bevezető után Peng vette át a szót, és több mint egy órán keresztül az 1956-os magyar „ellenforradalmi” események kapcsán több kínai belpolitikai és néhány külpolitikai problémáról beszélt. Elismeréssel szólt a magyar párt jó munkájáról, és elmondta, hogy Kínában az 1949-es „felszabadulás” óta 3,8 millió ellenforradalmi elemet tartóztattak le. Közülük 890 ezret ítéltek halálra, olyanokat, akiknek a kezén egy vagy több ember vére szárad. Peng elmondta, hogy Kínában is volt olyan jellegű szervezkedés, mint Magyarországon a Petőfi Kör, csak az ehhez tartozók úgy voltak, mint a patkányok, nem mertek előbújni egészen 1957-ig, „de akkor mi kicsaltuk, kiugrattuk őket a lukaikból”, és „1957. június 8-ig 450 ezer jobboldali lepleződött le”. „A magyar események is, a mi tapasztalataink is azt bizonyítják – mondotta –, hogy a kizsákmányolók jószántukból nem lépnek le a történelem színpadáról, még a népi hatalom 10., illetve 8. éve után sem.” Peng elismerőleg nyilatkozott arról, hogy a magyar sajtó állandóan közöl leplező cikkeket az amerikai imperializmusról, és így a nép éberségét nem hagyja elaludni, elmondta, hogy a kínai sajtó hasonlóan cselekszik, miközben a Kína és a Szovjetunió közötti ellentétekről nem tett említést.³⁰

1961. május 6-án, a Magyar–Kínai Barátsági és Együttműködési Szerződés aláírásának második évfordulóján a magyar ügyvivő vacsorán látta vendégül Chen Yi miniszterelnök-helyettes-külgügyminisztert. Pohárköszöntőjében Chen az egység jelentőségét emelte ki, de hangsúlyozta, hogy „az egységen belül fontos országaink egyenlősége is. A táboron belül

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

természetesen legfontosabb a két szocialista nagyhatalom egysége, de ez nem jelenti azt, hogy a többi szocialista ország nem teljesen egyenrangú tagja a tábornak.”³¹

Mivel a két ország gazdasági kapcsolatai önmagukban egyik fél számára sem voltak elsődleges fontosságúak, a kereskedelmi és tudományos együttműködésben mutatkozó hullámváltozás a politikai kapcsolatok alakulásának mutatója is volt.³² A politikai viták elmérgesedése miatt a gazdasági kapcsolatok is hanyatlásnak indultak. A kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok mértéke 1961-ben az előző évihez képest hatvan százalékkal csökkent. Az ötvenes évek végén több mint száz magyar szakértő dolgozott Kínában, jórészt geológusok. A magyar szakemberek szerződését a szovjet tanácsadók és szakértők 1960-as kivonását követően nem hosszabbították meg, a többségük 1962-ben hazatért.

A gazdasági kapcsolatok kereteit kétoldalú kereskedelmi megállapodások adták, amelyeket különböző időtartamokra kötött, általában éves kereskedelmi megállapodások követtek, s végül a külkereskedelmi vállalatok és kormányzervek közötti konkrét megállapodásokban realizálódtak. A több évre szóló együttműködési megállapodásokat évente újratárgyalták, hogy a termelés és a politikai környezet realitásának változásaihoz igazítsák őket. A magyar diplomaták megjegyezték, hogy Peking a magyar–kínai gazdasági és műszaki-tudományos együttműködésben elsősorban azon területeken volt érdekelt, amelyek elősegítették Kína honvédelmi potenciálját. Magyarország elsősorban műszaki és tudományos területeken nyújtott segítséget Kínának, míg Kínából jórészt nyersanyagok érkeztek Magyarországra.

1961 márciusában a magyar nagykövet értékelte Zhou Enlai március 8-án, a szocialista országok nagykövetei előtt tartott beszámolóját, amelyben a kínai miniszterelnök ismertette országa gazdasági helyzetét és annak kihatását a külkereskedelmi kapcsolatokra. Martin nem tartotta kielégítőnek a kínai magyarázatot a szocialista országokkal folyó kereskedelmi forgalom csökkenésére és az ezzel egy időben kapitalista relációban mutatkozó növekedésre.³³ A magyar nagykövet szovjet kollégájával 1961. március 17-én folytatott beszélgetésén Cservonyenko is beszélt a gazdasági nehézségekről és az olyan kérdésekről, amelyek „ma még érthetetlennek tűnnek”, elsősorban Kína gazdasági és külkereskedelmi kapcsolatairól a többi

³¹ *Másolat Martin Ferenc pekingi nagykövet 1961. május 10-én kelt jelentéséből: Vacsora Csen Ji [Chen Yi] elvtárrsal.* MOL M-KS-288/32/14/1961.

³² A két ország kereskedelmi kapcsolatai 1957–63 között a következőképpen alakultak: 1957: 87 millió rubel; 1958: 111,3 millió rubel; 1959: 67,4 millió rubel; 1960: 74,7 millió rubel; 1961: 29,5 millió rubel; 1962: 23,8 millió rubel; 1963: 18,2 millió rubel. *Halász József nagykövet 1964. évi követségi jelentése.* Peking, 1965. február 5. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína-IV-142-001822-1965. (70. d.)

³³ *Martin Ferenc jelentése (előadó: Szigeti Károly): Csou En-laj [Zhou Enlai] elvtárs beszámolója.* Peking, 1961. március 23. MOL XIX-J-1-j-Kína-24/b-003648/1961. Másolatban: MOL M-KS-288/32/14/1961.

szocialista országgal. A szovjet nagykövet értesülése szerint a külkereskedelmi forgalmat a baráti országokkal az előző évi 40–50%-ára kívánják lezorítani, miközben a nyugati országokból származó import mértéke folyamatosan nőtt. Cservonyenko véleménye szerint a kínai lépések mögött politikai megfontolások voltak, „valami olyasmi, hogy »ki kell szakadni« az európai szocialista országok gazdasági függőségéből”.³⁴

A magyar és a szovjet nagykövet beszélgetésén felmerült többek között a „szocialista országok testvéri kritikája a szocializmus építésében követett kínai módszereket illetően”. Cservonyenko megjegyezte, hogy a kínai elvtársak nem fogadták azt szívesen, „gyakorlatilag azonban úgy néz ki, hogy sok bírált hibát kijavítanak, helyes intézkedéseket hoznak”.³⁵ Az egység kínai értelmezéséről elmondta, hogy „a kínai vezető elvtársak nagy jelentőséggel beszélnek a szocialista tábor egységének fontosságáról, de az egységet kicsit sajátos módon értelmezik. Az egység kérdését elsősorban és túlzottan a közös ellenség, az imperializmus elleni harcra szűkítik.”³⁶

Az egység újabb csapást szenvedett 1961 októberében, az SZKP XXII. kongresszusán, ahol a Sztálin és Albánia elleni éles kritika Zhou Enlai látványos kivonulását eredményezte. A kongresszus kínai visszhangját elemző magyar jelentés nem tekintette pozitív lépésnek, hogy a kínai küldöttséget az a Zhou Enlai vezette, aki a párt egyik alelnökeként harmadik-negyedik embernek számított a kínai vezetők sorában, ráadásul „e nagy elvi kérdésekkel foglalkozó kongresszusra egy gyakorlati politikust, vagyis olyat küldtek, kinek elméleti kérdésekben nincsen komoly tekintélye Kínában”.³⁷ A magyar nagykövet szerint Zhou beszéde tartalmazott mind pozitív, mind negatív elemeket. A negatív elemek közé sorolta, hogy az SZKP programját nemzeti programként értékelte, amivel azt érzékeltette, hogy a KKP nem ért egyet a kommunizmusba való átmenet alapelveivel. Negatívan értékelt az is, hogy a szovjet nép eredményeit Zhou a XXI. kongresszusig vezette vissza, és nem ismerte el a XX. kongresszus fontosságát, amint ezt az SZKP és a testvérpártok vezetői tették. Továbbá a kínai képviselő volt az egyetlen, aki nem értett egyet az Albán Munkapártot és annak vezetését ért bírálattal. Összegzésében a magyar nagykövet megállapította, hogy a kínai propaganda tevékenységének eredményeként a kongresszus anyagából lényegében az albán kérdés volt az

³⁴ *Martin Ferenc nagykövet jelentése: Martin e. beszélgetése Cservonyenko e-sal, a Szovjetunió pekingi nagykövetével.* Peking, 1961. március 26. MOL XIX-J-1-j-Kína-5/f-003646-1961. Másolatban: M-KS-288/32/14/1961.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ *Martin Ferenc nagykövet jelentése: XXII. kongresszus kínai visszhangja.* Peking, 1961. november 14. MOL XIX-J-1-j-Kína-27/a-008248-1961.

egyetlen, amely ismertté vált a kínai tömegek előtt. Martin ezzel kapcsolatban a következőket jelentette:

„E kérdésben viszont ma már nyíltan ki lehet jelenteni, hogy a kínai párt az albán párt és annak vezetői mellé állt. A háttérben egyre világosabban kirajzolódik, hogy az albán problémák igazi mozgatói a kínai elvtársak, akik egy jól átgondolt terv alapján támadást indítottak az SZKP XX. kongresszusa határozatai ellen – melyek új korszak kezdetét jelentették a nemzetközi kommunista mozgalomban – azzal a céllal, hogy azt megbuktassák. Ez egyben támadás az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatok egyes tételei ellen is. Sok jel mutat arra, amire már az 1960-as ideológiai viták idején is céloztak, hogy Pekinget olyan forradalmi központtá akarják tenni, amely irányítja az egész világ forradalmi mozgalmait, és amely bizonyos mértékig szemben áll az »elpuhult« európai mozgalmakkal és ezek moszkvai központjával.”³⁸

A magyar–kínai kapcsolatok Moszkva és Peking akaratának és viszonyának megfelelően alakultak. A külügyminisztérium megfogalmazása szerint 1962-ben „a magyar–kínai politikai kapcsolatok alakulása szorosan követte a nemzetközi munkásmozgalomban kialakult ideológiai vita hullámzásait”. Ennek megfelelően az év első hónapjaiban, egészen február végéig, vagyis a Kínában lefolytatott szovjetellenes kampány idején a Kína és a szovjet tömb országai közötti kapcsolatok is gyengültek, kínai részről több volt a provokatív megnyilvánulás. Ezt követően augusztusig kisebb mértékű javulás, majd később a kapcsolatok újabb lazulása következett. A magyarok tevékenységét a külügyminisztérium területi osztályának feljegyzése szerint „a negatív tényezők ellensúlyozására és kiküszöbölésére irányuló törekvés jellemezte”.³⁹ A kapcsolatok alakításában egyértelműen a kínai fél szándéka és magatartása volt a mérvadó. A viszony romlását az azt célzó kínai törekvések eredményezték. A magyarok a hatvanas évek elején a jelenséget igyekeztek ugyan ellensúlyozni, azonban az ország méreteiből adódó politikai szerepe, illetve gazdasági teljesítőképessége sem tette lehetővé a viszony bármiféle számottevő befolyásolását egyetlen területen sem.

A kínaiak a már korábban is tapasztalt megosztó politikát igyekeztek alkalmazni, ami az év folyamán elsősorban nagyobb mennyiségű információ adásában, egyes nagykövetségi rendezvényeken a magasabb szintű és nagyobb létszámú kínai részvételben, a feltételekhez kötött kedvezőbb utazási feltételek felajánlásában jutott kifejezésre. A kínaiak elsősorban a lengyeleket és a magyarokat részesítették előnyben. Ezt a magyarok kezdetben „a magyarországi ellenforradalom kínai részről várt visszahatásaira vonatkozó elképzeléseinek”

³⁸ Uo.

tulajdonították, később úgy vélték, hogy a kínaiak mindkét országban a nacionalista érzelmeket vették számításba. Az MSZMP 1962 decemberében megtartott VIII. kongresszusán részt vevő kínai delegáció (amelynek vezetője a KKP KB Nemzetközi Osztályát vezető Wu Xiuquan 伍修权 volt) jelentette a két párt közötti utolsó hivatalos személyes kapcsolatot. A vitákkal tűzdelt találkozó része volt annak a vitasorozatnak, amely a szovjet–kínai ideológiai vita leképeződéseként 1962–63 folyamán több kelet-európai párt kongresszusán is napirendre került.

A magyar–kínai kapcsolatok hatvanas évek eleji története nem csupán negatív tendenciákkal jellemezhető. Ennek egyik oka a puhább és keményebb intézkedések váltott alkalmazása, a másik a már említett differenciáló politika, amely pozitívként értékelhető lépéseket is eredményezett, a harmadik pedig, hogy a magyarok igyekeztek megóvni a kapcsolatot a visszafordíthatatlan romlástól. 1960-ban egy Peking melletti népi kommuna felvette a Kínai–Magyar Barátság nevet, amire válaszul 1961-ben a perkáti termelészövetkezet felvette a Magyar–Kínai Barátság nevet. 1961 áprilisában a Magyarországról több mint hat év diplomáciai szolgálatot követően távozó Hao Deqing 郝德青 nagykövetet a Vörös Zászló Érdemrend első fokozatával tüntették ki. Néhány magyar delegáció járt Kínában, köztük a Magyar–Kínai Baráti Társaság küldöttsége, pártmunkások és parlamenti képviselők delegációja. 1962-ben, csakúgy, mint 1956 és 1971 között minden évben Magyarország Kína érdekében felszólalt az ENSZ-ben.

A nyilvános vita időszaka: a kapcsolatok 1963 júniusa után

Amíg az elsősorban ideológiai természetűnek tűnő viták nem a nyilvánosság előtt zajlottak, és hatásuk elsősorban a pártközi kapcsolatok megromlását eredményezte, a magyar párt- és állami vezetők nem láttak kibékíthetetlen ellentmondást a két nagy ország között. A magyar vezetés az egymással ellentétes nézetek közötti valódi különbséget 1963 nyarán értette meg, amikor a Kádár János vezette pártküldöttség Moszkvában első kézből jutott információhoz a vitáról, a *Renmin Ribao*-ban június 14-én megjelent cikk kapcsán, amelyben a kínai vezetés huszonöt pontban foglalta össze elvi álláspontját az 1963 júliusában Moszkvában megrendezésre kerülő szovjet–kínai tárgyalásokon megtárgyalandó kérdésekről. Itt ismerték

³⁹ Szigeti Károly és Gál Péterné feljegyzése (KÜM V. Területi Osztály): *Magyar–kínai kapcsolatok alakulása 1962-ben*. Budapest, 1962. december 18. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 26 t. – 00712/4 – 1962.

meg a július 13-án a *Renmin Ribao*-ban közölt szovjetellenes szerkesztőségi cikket, valamint a *Pravda* másnapi cikkét, amelyben Moszkva hosszasan fejtegetve mutatta be a vita eredetét és történetét.

A Moszkvában tárgyaló magyar párt- és kormányküldöttség a magyar–szovjet közös közleményben is értékelte az eseményeket:

„Az utóbbi idők eseményei szemmel láthatólag megmutatták, hogy a dogmatizmus és a szektásság – ahogyan erre a kommunista és munkáspártok képviselői 1960-as értekezletének nyilatkozata rámutat – bizonyos körülmények között fő veszéllyé válhat egyes pártok bizonyos fejlődési szakaszában. A tapasztalat azt mutatja, hogy a dogmatizmus és a szektásság komolyan akadályozhatja a kommunisták és a világ többi haladó erőinek tömörítését az imperializmus ellen folytatott harcban.”⁴⁰

Hazaérkezését követően Kádár az MSZMP KB kibővített ülésén számolt be moszkvai tapasztalatairól. Említést tett a KKP-nak az SZKP részére küldött június 14-i leveléről, valamint a szovjet és kínai vezetők közötti találkozási:

„A mi benyomásaink szerint – és a szovjet elvtársakkal persze beszélgettünk, ugyanaz az ő véleményük is – ez a nézeteltérés eljutott arra a pontra, hogy a mi kínai elvtársaink elhatározták magukat a szakításra és a harcra, az álláspontjukat megkísérlik győzelemre vinni. Azt hiszem, ez az új mozzanat ebben a helyzetben. Nem tudom, itthon a közvélemény hogy fogadta ezt az első órákban, az első napokban, ott a Szovjetunióban mi láttuk. Bizony a szovjet kommunistákat és általában a szovjet népeket úgy érintette, mintha egy kő a fejére esik valakinek, mert bizony az SZKP sem traktálta a tömegek között a nézeteltéréseket. Végtelenül elkeseredettek, és bántotta az embereket, megdöbbenette, meglepetésszerűen érte őket, váratlanul bizonyos tekintetben, hiszen ez súlyos és nagy kérdés természetesen a szovjet közvélemény számára is. És ott is olyasmi kérdések merültek fel – láttam ilyen itthoni jelentéseket, hogy hogy fogadták itt nálunk ezt –, hogy egyszerűen nem értik az emberek. Mi ennek az oka, mi történt a kínaiakkal, mit csinálnak, és miért, mit akarnak?! Körülbelül hasonló kérdések merültek fel. Persze erre lehet válaszolni, nem könnyű, de lehet.

A kínai fellépésnek a magyarázata nyilván abban van, hogy a KKP-ban eluralkodott a dogmatizmus, a szektarianizmus és a baloldali kalandorság, a nacionalizmus, a hegemon törekvés, és hát én már nem szívesen ragasztom hozzá, de alig lehetne más fogalmat találni, mint a személyi kultusz. Ezek a részek együttesen nálunk úgy ismeretesek, mint személyi kultusz. Dogmatizmus, betűragás, szektarianizmus, kalandorkodás, nacionalizmus, és így tovább...

Elvtársak, bennünket tájékoztattak a szovjet–kínai tárgyalásról – mert mi ez alatt ott tartózkodtunk –, hogy hogy megy ez, és miről van szó. Én is szeretnék erről valamit mondani. Ezt is úgy értem, hogy magunknak, akik itt vagyunk. Ez tulajdonképpen még jobban megmutatja, hogy hol tartanak a kínaiak, mert hogy mi az álláspontjuk, azt a nyilvános fellépésükből is világosan lehet látni. De ez a tárgyalás még jobban megmutatta. Hát a szovjet elvtársak megmondták, hogy a tárgyalás olyan volt, mintha két süketnéma tárgyalna egymással, szóval egyik hajtogatja a magáét, és a másik is hajtogatja a magáét, ez volt tulajdonképpen a tárgyalás. Így a kínaiak valamilyen okból

⁴⁰ *Népszabadság*, 1963. július 23. Idézi VÁRNAI 1976: 193.

kitalálták, hogy nem fogadják el a szinkron fordítást – vagyis miközben beszél az illető, már a másíknak a nyelvén mondják –, hanem ragaszkodtak a régebbi fordítási technikához, hogy előbb a saját nyelven, aztán azt lefordítják. Az egész tárgyalás úgy ment, hogy egy egész álló napig beszélt az egyik fél képviselője, akkor a másik nap, egy álló napig a másik fél képviselője, és így tovább, végig a tárgyalás egész menetén. A tárgyalások azzal záródtak – mint ismeretes –, hogy felfüggesztik a kínai fél javaslatára a tárgyalásokat azzal, hogy a Központi Bizottságok által egyeztetett későbbi időpontban majd folytatni kell...”⁴¹

Kádár vitát összegző és lezáró felszólalása az ún. „gulyáskommunizmusról” alkotott elképzeléseinek tipikus példája:

„Aztán itt vannak ezek a nagy tételeink, a békés egymás mellett élés, és békés verseny, békés versenyben legyőzni a kapitalizmust. De ez nem ugyanazt jelenti mindenütt. Pl. a magyar társadalmi fejlődés bizonyos pontra eljutott, az országnak vannak bizonyos adottságai, az élet elért egy nívót, és itt mi kimondjuk, hogy békés versenyben győzzük le a tőkéseket. S aztán körülnézünk a szomszédoknál, az osztrákoknál, vagy akárhol, és látjuk, hogy ez olyan perspektíva, ami reális, a magyar dolgozók szemléletében elfogadható. Mert azt mondják, így néz ki, úgy néz ki, amúgy néz ki, azt mondják, kell tíz év, tizenkét év, és elérjük az osztrákokat ebben is, abban is. És sok mindenben már elértük. Aztán a dologhoz hozzátartozik, elvtársak, a 2900 meg 3100 kalória is. Hogyha azt az év minden napján bepakolja, azzal még egy tíz éves perspektívát ki lehet bírni, közben versenyezhet is. De ha az ember úgy veszi, hogy hol áll Kína, milyen szinten van, és hol áll a kínai dolgozó életszínvonala, mondjuk, mennyi jut neki táplálékra, ruházódásra stb. Nekik a békés verseny nagyon nehezen elképzelhető, hogy nyolc–tíz–tizenkét év alatt lehet csak valamit elérni, és azon kívül addig is hát hogyan kell élni. Azt hiszem, mi nem sokat gondolkoztunk annak idején ezen, és valójában ez is olyan helyzetet teremt, hogy könnyebb ott a tömegeket egy ilyen kalandos irányba ösztönözni. »Mi az istent fogunk mi tíz–húsz esztendeig, beruházni, meg fejleszteni – mondják –, az elég egy hónapra, aztán majd csak vége lesz az imperializmusnak, és utána majd berendezzük a kommunista világot.«⁴²

A KB-ülés határozata szorosán felzárkózott az SZKP véleménye mögé:

„A Központi Bizottság megállapítja, hogy Kína Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1963. június 14-i levele önkényesen értelmezi, durván elferdíti a kommunista és munkáspártok 1957. és 1960. évi nyilatkozatait, és alaptalanul vádolja a nyilatkozatok szellemében harcoló testvérpártokat. Kijelenti, hogy teljes mértékben egyetért a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának 1963. július 14-i nyílt levelével, mert az a ma egyedül lehetséges tudományos, marxista-leninista, a gyakorlat által igazolt álláspontot feje ki a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom, a szocialista építés és a nemzetközi helyzet kérdéseiben, s megvédelmezi a kommunista mozgalom közös lenini irányvonalát Kína Kommunista Pártja Központi Bizottságának alaptalan támadásával szemben.”⁴³

⁴¹ MOL M-KS-288/4/63, 1963. augusztus 2., 24–26.

⁴² Uo. 99–100.

⁴³ *Népszabadság*, 1963. augusztus 4. Idézi VÁRNAI 1976: 194.

Nem csak a magyar párt bírálta a kínait, a kínai propaganda is nyíltan bírálni kezdte Magyarországot, amiért beállt a Szovjetunió által dirigált Kína-ellenes kórusba. A nukleáris fegyverkísérletek megtiltását célzó részleges atomcsendegyezmény 1963. augusztus 5-i moszkvai aláírását követően a kínai vezetés harcot indított az SZKP és a keleti blokk kommunista és munkáspártjai ellen gyakorlatilag a külügyeket érintő minden kérdésben. A budapesti kínai nagykövetség felerősítette azt a gyakorlatát, hogy provokatív anyagokat közöljön bulletinjében, amelynek terjesztésében az ösztöndíjas kínai diákok is részt vettek. (A kérdésről és a diákok esetleges hazaküldéséről az MSZMP Politikai Bizottsága is tárgyalt!⁴⁴) A kínaiak minden lehetőséget megragadtak a tiltakozásra Magyarország Kína ellen tanúsított „barátságtalan és ellenséges viselkedése” miatt. A magyar újságírók által elkövetett hibákra válaszként a kínai diplomata azonnal a külügyminisztériumban tiltakoztak. A kínaiak gyártottak is ügyeket, amelyekkel azt igyekeztek bebizonyítani, hogy a magyarokat terheli a felelősség a kapcsolatok megromlásáért. A kereskedelmi kapcsolatok 8,1 millió rubellel tíz éves mélypontra jutottak. A problémák a kulturális kapcsolatokra is hatással voltak. Az éves kulturális egyezmény aláírására csak májusban került sor, és egyik fél sem mutatott sok hajlandóságot az abban szereplő kötelezettségek teljesítésére.

1963 utolsó negyedéve viszonylag nyugodtan telt. Magyarország igyekezett tartózkodni a Kína-ellenesség demonstratív megnyilvánulásaitól. Magas szintű utazásokra 1963 folyamán ugyan nem került sor, ám Halász József új magyar nagykövetet magas rangú kínai vezetők fogadták, és egy sor érzékeny kérdést is megvitattak. 1964 elején a kereskedelem volumene növekedett, és kulturális eseményekre is sor került.

A magyar pártvezetés véleménye szerint az 1964. február 4-én a *Renmin Ribaóban* és a *Vörös Zászlóban* egyszerre megjelent „Az SZKP vezetői korunk legnagyobb szakadárjai. Hetedik kommentár az SZKP nyílt levelére” című cikk a vita új szakaszának kezdetét jelentette. A február 20–22. között megtartott KB-ülésen a magyar vezetők megvitatták a KKP ellen teendő lépéseket. Nemes Dezső felszólalásában úgy értékelte, hogy a vita új szakaszba jutott, hiszen a kínaiak már nem azzal vádolják a szovjeteket és a tömb többi pártját, hogy „keblükre ölelik a jugoszláv árulókat”, hanem közvetlenül a Szovjetuniót és szövetségeseit támadják. Nemes a kínai nézetek elleni harc fontosságát hangsúlyozta, egyrészt azért, hogy „a káros nézetek és a szakadár tevékenység ellen folyó küzdelem tapasztalataival is magasabb fokra emeljük pártunk ideológiai színvonalát és politikai felvérteztségét”, másrészt azért, mert a személyi kultusz magyar hívei is „itt-ott megmaradtak”, és „most rokonszenvvel tekintik a kínai szakadár

⁴⁴ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1963. július 30-án megtartott üléséről. MOL M-KS-288 f.-5 cs.-308. óe.

tevékenység fejleményeit”, harmadrészt azért, mert „a testvérpártok figyelemmel kísérik részvételünket a kommunista világmozgalom marxista-leninista egységéért folyó küzdelemben. Ezért is kellő gondot kell fordítanunk arra, hogy erőnkhez mérten teljesítsük internacionalista kötelezettségünket, segítsük elő a nemzetközi kommunista mozgalomban keletkezett nehézségek leküzdését.”⁴⁵

1964 szeptemberében Kádár fogadta a kínai nagykövetet, és a szocialista tábor egységének fontosságáról beszélt. A KNK megalakulásának 15. évfordulójára a KKP KB és a kínai kormány szeptember 15-i keltezésű levelében 5–15 tagú párt- és kormánydelegációt hívott meg.⁴⁶ A szocialista országok úgy döntöttek, hogy elfogadják a meghívást, annak ellenére, hogy a pekingi csehszlovák nagykövet neheztelt a kínaiakra, amiért azok a meghívást csak két héttel az esemény előtt adták át, és magyarázatként azonnal közölték, hogy a meghívottak részvételére nem számítanak. (Wang Bingnan 王炳南 külügyminiszter-helyettes szeptember 16-án bekérte a magyar nagykövetet, és elmondta neki, hogy ez alkalommal nem a legfelső vezetőket kívánják meghívni, mert tekintettel kívánnak lenni elfoglaltságukra, majd hozzátette: „amennyiben Önöknek a jelen helyzetben nehezebbre esne delegációt küldeni Kínába, úgy természetesen lehet nem küldeni is”.⁴⁷) A KB Külügyi Osztálya javaslata alapján a PB döntése értelmében Magyarország háromtagú delegációt küldött, amelynek tagja volt Komócsin Zoltán, a Politikai Bizottság külpolitikai szakértő tagja, a *Népszabadság* főszerkesztője, Molnár Erik, a Magyar–Kínai Baráti Társaság elnöke, volt kulturális miniszter, valamint Halász József pekingi magyar nagykövet. A Külügyi Osztály előterjesztésében megjegyezte, hogy az „SZKP-tól kapott információ szerint az SZKP és a szovjet kormány öttagú delegációt küld az ünnepségre. Az összetételre egyelőre nincs határozat, de az előzetes javaslat szerint a delegáció vezetője az SZKP elnökségének póttagja, vagy olyan miniszterelnök-helyettes lesz, aki nem tagja az elnökségnek. A delegáció többi tagja nem magas rangú

⁴⁵ *Jegyzőkönyv az MSZMP KB 1964. február 20–22-i üléséről. Nemes Dezső: Tájékoztató időszerű politikai kérdésekről.* 299–300; 303–304. MOL M-KS-288/4/67/1964.

⁴⁶ Chen Yi külügyminiszter szeptember 19-én a Pekingben tartózkodó külföldi szakértők előtt (a magyar nagykövetség jelentése szerint „döntő többségükben kapitalista országokból származó, nem kommunista személyek előtt beszélt, ahol jelen voltak például a SEATO-tag Pakisztánból jött katonák is, akik a kínai katonai akadémián tanulnak”) a meghívást így kommentálta: „Végül mondok egy jó hírt. Közeledik a nemzeti ünnepünk, s Jugoszláviát kivéve minden szocialista országba meghívót küldtünk, hogy küldjenek magas rangú delegációt – ha lehet miniszterelnöki vagy helyettesi szinten, vagy Politikai Bizottság tagja szinten, ha ez sem lehet, valamilyen magas szinten. Hétköznapokon sokat vitatkozunk és harcolunk, de most ünnep van, s ne vitatkozzunk. Mindnyájan békésen ülünk le az ünnepi asztalhoz.” *Halász József nagykövet jelentése (előadó: Iván László): Csen Ji [Chen Yi] beszéde a Pekingben tartózkodó külföldi szakértők előtt.* Peking, 1964. szeptember 23. MOL XIX-J-1-j-Kína-5/b-005348/1964.

⁴⁷ *Halász József nagykövet jelentése (előadó: Varga L., Iván L.): Kínai vezetők levelének felterjesztése Kádár és Dobi elvtársához.* Peking, 1964. szeptember 18. MOL XIX-J-1-j-Kína-6b-005281/1964.

szakszervezeti, tömegszervezeti funkcionáriusokból, valamint a Szovjet–Kínai Baráti Társaság vezetői közül kerül kiválasztásra.”⁴⁸

A szocialista országok készségét látva a kínai vezetés még egy utolsó kísérletet tett a tábor egységének helyreállítására, de legalábbis Kína és a Szovjetunióval „szorosan egyeztető” országok kapcsolatának javítására. A magyar delegáció jelentéséből úgy tűnik, hogy Magyarország e tekintetben kiemelt elbánásban részesült. Az összes küldöttséget katonai díszszázaddal, a himnuszok eljátszásával fogadták és búcsúztatták, és bemutatták a megjelent hivatalos személyiségeknek.⁴⁹ A reptéren több száz fős tömeg „dobokkal, cintányérokkal, virággal” fogadta a vendégeket. A magyar küldöttség fogadásakor a vendéglátók nem az állami, hanem a pártbeli rangsorolást vették alapul, tehát fővendégként Komócsin Zoltánt kezelték. A magyar vendégek látogatást tettek gépgyárban, voltak a „Kínai–Magyar Barátság” kommunában és a Peking Egyetemen. Komócsin hazaérkezését követően, a PB ülésén tartott szóbeli beszámolójában elmondta, hogy a beszélgetések „általános síkon mozogtak, és döntően konvencionális dolgokról – az időjárásról, a gabonatermésről, a kínai és a magyar konyha különbözőségeiről és hasonlóságairól – volt szó”.⁵⁰

Mao Zedong szeptember 30-án este, az Országos Népi Gyűlés épületében tartandó fogadás előtt a KNK legfelső vezetői társaságában fogadta a küldöttségeket. A szocialista országokból érkezett delegációk egy fogadóteremben gyűltek össze. Az eredeti terv szerint a szocialista küldöttségeket egyszerre fogadták volna a kínai vezetők, és közös fényképfelvétel is készült volna róluk, de közvetlenül a fogadás előtt kiderült, hogy a fogadásra mégis külön-külön kerül sor. A magyar nagykövetség munkatársának értesülése szerint a változtatás oka az volt, hogy az albán és a koreai delegáció ellenezte a közös fogadást és fényképfelvételt. A mintegy öt percre tartó, protokolláris eseményen a magyar delegációra a lengyel és a kubai delegáció fogadását követően került sor. Mao a küldöttség üdvözlésekor elmondta, hogy örül a látogatásnak, és üdvözlí Kádár és Dobi elvtársat, majd hozzátette: „Kádár elvtárs nekem jó barátom”. A fényképezéskor Mao a két oldalán álló Komócsin és Molnár Erik kezét is fogta.

⁴⁸ MOL M-KS-288/5/344. *MSZMP KB Külügyi Osztálya: Előterjesztés és Határozat-tervezet az MSZMP KB Politikai Bizottságának.* Budapest, 1964. szeptember 19.

⁴⁹ A reptéri fogadáson jelen volt Deng Xiaoping (a KKP KB főtitkára, miniszterelnök-helyettes), Tan Zhenlin (PB-tag, miniszterelnök-helyettes), Lu Dingyi (PB-póttag, miniszterelnök-helyettes), Bo Yibo (PB-póttag, miniszterelnök-helyettes), Yang Shangkun (a KB Titkárságának póttitkára), Wu Xiuquan (KB-tag, a KB Külügyi Osztály helyettes vezetője), Wu Lengxi (a KB Agitációs és Propaganda Osztályának helyettes vezetője, a *Renmin Ribao* főszerkesztője), három külügyminiszter-helyettes és mások.

⁵⁰ *Komócsin Zoltán szóbeli tájékoztatója a Politikai Bizottság 1964. október 6-i ülésén a KNK 15. évfordulójának ünnepségein részt vett küldöttség tapasztalatairól.* MOL M-KS-288/5/345/1964.

Az ünnepi vacsorán Liu Shaoqi 刘少奇 államelnök volt a szónok, aki a szocialista országok közül csak a koreai, a román és az albán küldöttséget említette, beszédében a Szovjetunióról nem esett szó. Az október 1-jei felvonulás ünnepi szónoka Peng Zhen pekingi polgármester volt, aki beszédében arról is szólt, hogy a KKP szilárdan harcol a modern revizionizmus ellen. A felvonulást hatalmas Mao-szobor nyitotta meg, a magyar diplomaták beszámolója szerint a felvonulásra „minden eddiginél jellemzőbb volt Mao Zedong személyének dicsőítése”.⁵¹ Tan Zhenlin már a megérkezés napján, Wang Bingnan pedig az október 1-jei ebéden arról beszélt, hogy szeretnék, ha a delegáció tovább maradna Kínában, és „ha lenne még mondanivalója”, a KKP vezetői „elfoglaltságuk ellenére is” szívesen találkoznak vele. A pekingi nagykövetség által készített jelentés megjegyzi: a többszöri, hangsúlyozott marasztalás és a más vezetőkkel folytatandó beszélgetés felajánlása mögött azt lehetett, hogy a kínai vezetők vélekedése szerint a baloldali nézeteiről ismert Komócsin Zoltán esetleg „fontosabb pártközi kérdések” megtárgyalására is megbízást kapott.⁵²

A szocialista országok küldöttségeivel szemben hasonlóképpen jártak el, igyekeztek őket minél hosszabb ideig marasztalni. Wang Komócsinnak Maót idézte, aki nagyon szívélyesen fogadta a szovjet delegációt, üdvözetét küldte Hruscsov és Mikojan elvtársnak, elmondta, hogy „mi nagyon szívélyesen fogadjuk a testvérországokból érkezett vendégeket”, és hangsúlyozta, hogy „a Szovjetunió és Kína között kis veszekedés, de nagy egység van”. Peng Zhen a magyar delegációval töltötte a legtöbb időt (a tervezett húsz perc helyett egy órát), és hangsúlyozta, hogy „pártjaink, kormányaink és népeink között nincs érdekellentét, és a céljaink is azonosak”. A külügyminiszter-helyettes elmondta, hogy számon tartják, és nagyra értékelik, hogy a meghívásra magyar részről kaptak először választ, és külön megköszönte, hogy a levelet Kádár János és Dobi István írta alá. A magyar delegáció „legfőbb házigazdája”, Tan Zhenlin PB-tag, miniszterelnök-helyettes hosszabb beszélgetést folytatott a magyarokkal, amelynek hangneme Komócsin szerint „igen szívélyes, sőt barátságos” volt. Komócsin elmondta: „Csodálkoztam is, mert olyasmit mondott, hogy lehet építeni a szocializmust külön-külön, egyedül is, de jobb együtt, mert az gyorsabb. Utána kifejtette, hogy ők tulajdonképpen mindenkivel jó viszonyban vannak, nincs problémájuk a Szovjetunióval és az SZKP-val sem. Nekik csak Hruscsoval van problémájuk, aki nem szavahihető ember, mert ma letagadta azt,

⁵¹ Komócsin a PB-nek elmondta: „Az a személyi kultusz, ami ott van, minden képzeletet felülmúl. Nem lehet úgy beszélni senkivel, hogy a harmadik mondat után már ne idézgetné Mao Ce-tungot [Mao Zedong], de olyan dolgokban is, hogy »Mao Ce-tung azt mondta, jó dolog, ha esik az eső, mert akkor jobb lesz a termés.«” Uo.

⁵² *Összefoglaló a Komócsin elvtárs vezette MNK delegáció programjáról. (előadó: Iván László). Peking, 1964. október 3. MOL M-KS-288/32/21/1964.*

amit tegnap mondott.”⁵³ A hatvanas években (és egészen a nyolcvanas évek közepéig) ez volt az utolsó Kínába küldött magyar pártdelegáció.⁵⁴

Hruscsov október 14-i leváltását és a két nappal későbbi kínai atombomba-robbantást követően mind a szovjetek, mind a kínaiak várakozó álláspontra helyezkedtek, ami Zhou Enlai novemberi moszkvai látogatásáig tartott. A kínaiak azt remélték, hogy a szovjet vezetésben bekövetkezett változás a szovjet politika vereségének és a kínai politika győzelmének jeleként értelmezhető.

1964 decemberében az Országos Népi Gyűlés elfogadta az „imperializmus, a modern revizionizmus és a különböző országok reakciós körei elleni harc” politikáját, ami beigazolta, hogy a kínaiak szándékosan rontották kapcsolataikat a szocialista országokkal. Ilyen körülmények között a kínaiak minden lehetőséget megragadtak a kínai–magyar kapcsolatok megrontása érdekében.

Koszigin 1965. februári pekingi látogatása azt bizonyította a szovjeteknek, hogy a kínai vezetés nem hajlandó együttműködni a Szovjetunióval még az imperializmus elleni harc legalapvetőbb kérdéseiben sem. A magyar külügyi iratok tanúsága szerint nem csak a szovjetek, hanem a magyarok is reménykedtek a kínai hangnemváltásban. A magyar vezetés számára ekkor vált teljesen nyilvánvalóvá, hogy a problémák oka nem személyes természetű, hanem annál sokkal mélyebb.

1965 októberében a Fock Jenő (PB-tag, miniszterelnök-helyettes) vezette, Vietnam felé Kínán átutazó magyar delegáció néhány napra megállt Pekingben, amiről a magyarok tájékoztatták a KKP KB-t. A küldöttséget egy osztályvezető fogadta, és a kormány egyik vendégházában szállásolták el. A Wu Xiuquannel való találkozáson éles vita bontakozott ki. A magyar delegáció az egységes fellépés fontosságát hangsúlyozta, különösen a vietnami háború kapcsán, a kínaiak azonban visszautasították a magyar érvelést. A magyarok a problémák háttérbe helyezését javasolták, de a kínaiak kitartottak a nézeteltérésekkel kapcsolatos nyílt vita mellett. Közel két évtizedre ez volt az utolsó személyes kapcsolat a két párt között. A

⁵³ Komócsin szerint „az ünnepségen – főleg kimondatlanul – nagyon érezhető volt a szovjetellenesség.” Egy példát említett, amikor október 2-án a Nyári Palota meglátogatásán a csoport kísérője, Wu Lengxi (a *Renmin Ribao* főszerkesztője) a kínai atomrobbantás bejelentésével kapcsolatos amerikai találgatások kapcsán elmondta, hogy a kínaiakat „nagyon bántja, hogy a Szovjetunióval ilyen rossz a viszonyuk, hogy a Szovjetunió jobb viszonyban van az USA-val, mint velük, és különösen nem érthető, hogy a Szovjetunió miért nem adta oda az atombomba titkát nekik.” Wu következő, románokkal kapcsolatos megjegyzése már a Szovjetunió csatlósállamainak szóló üzenet volt: „mikor a románok ott jártak náluk, megkérdezték őket, mi lenne a véleményük, ha Kínának atombombája volna. Erre a románok azt válaszolták: az jó lenne, mert ezzel eggyel több szocialista ország rendelkezne atombombával.” *Komócsin Zoltán szóbeli tájékoztatója a Politikai Bizottság 1964. október 6-i ülésén a KNK 15. évfordulójának ünnepségein részt vett küldöttség tapasztalatairól.* MOL M-KS-288/5/345/1964.

⁵⁴ Uo.

Brutyó János PB-tag által vezetett magyar szakszervezeti delegációt, amely 1965-ben szintén csupán átutazott Kínán, a kínai SZOT egyik osztályvezető-helyettese fogadta, és a találkozó szintén éles vitába torkollott.

A kommunista és munkáspártok 1965-ös moszkvai találkozóját követően a magyar–kínai kapcsolatok tovább romlottak, a pártkapcsolatok pedig gyakorlatilag megszűntek. Az ideológiai nézeteltérések közvetlen befolyást gyakoroltak az államközi kapcsolatokra, annak ellenére, hogy a kínai vezetők rendszeresen arról beszéltek, hogy a pártok közötti vita nem befolyásolhatja az államközi kapcsolatokat.

Kína 1965-ben, a magyar–kínai kapcsolatok stagnálása idején, a kereskedelmi kapcsolatok bővítését javasolta, és a Budapesti Nemzetközi Vásáron részt vett egy miniszterhelyettes által vezetett kínai delegáció is.

A kapcsolatok mélypontja: 1966

A kulturális forradalom első éve a két ország kapcsolatainak mélypontját jelentette. Ebben az időszakban a magyar–kínai kapcsolatok minimális külkereskedelmi forgalomra és a Vietnamba küldött magyar segélyszállítmányok kínai tranzitjára korlátozódtak.

A kulturális forradalom meghirdetését követő hónapokban Kína kapcsolatai a Szovjetunióval és a szovjetbarát szocialista országokkal a KNK 1949-es megalakítása óta eltelt időszak legalacsonyabb szintjére jutottak. Magyarország a kezdetektől nyíltan bírálta a kulturális forradalmat. 1966 újabb töréspontot is jelentett a két ország kapcsolatában. A KNK történetének egyetlen magyarelles kampánya a pekingi magyar nagykövetség előtti tüntetéseken kulminált. Kína a magyarok ügyét összekapcsolta a szovjetek Kína-ellenes politikája elleni általános harccal, és Magyarországot Kína-ellenes tevékenységgel vádolta.

A kínai hatóságok az úgynevezett ösztöndíjas-ügyet használták fel a kapcsolatok megromlására. Elsőként szovjet viszonylatban történtek lépések:

„1966. szeptember 20-án a kínai hatóságok közölték, hogy kormányuk döntése értelmében egyévi szünetet tartanak a kínai főiskolákon tanuló külföldi diákok oktatásában, s követelték, hogy a szovjet hallgatók 10–15 napon belül térjenek vissza hazájukba. A szovjet diákok kénytelenek voltak elhagyni Kínát. Kölcsönöségi alapon a Szovjetunióban tartózkodó kínai diákok és aspiránsok oktatásában is szünetet rendeltek el. Egyszersmind a szovjet fél tudatta, hogy kész megvizsgálni a diákcseré kölcsönös felújításának kérdését, mihelyt a kínai fél erre hajlandóságot mutat. A KKP vezetői felhasználták a kínai diákok visszatérését a szovjetellenes hisztéria felkorbácsolására. Október végén a pekingi szovjet nagykövetség előtt ismét

szovjetellenes tüntetésre került sor... még november 7-én, az októberi forradalom 49. évfordulóján sem szünetelt ez a randalírozás.”⁵⁵

Amikor a kínai hatóságok megtagadták két, előző évben Kínába érkezett magyar egyetemi hallgató ösztöndíj-hosszabbítási kérelmét, a magyar hatóságok az ország elhagyására szólították fel azt az öt kínai egyetemistát, akik magyarországi tanulmányaik megkezdésére érkeztek Budapestre. A döntés nem érintette azokat a kínai egyetemistákat, akik már korábban megkezdték magyarországi tanulmányaikat. A „kiutasított” diákokat Chen Yi külügyminiszter fogadta, és a „revizionizmus elleni harc bajnokainak” nevezte őket. A budapesti kínai nagykövet is részt vett a kampányban azzal, hogy a kínai sajtóban megjegyzéseket tett a magyar kormányra.

A pártkapcsolatok megszakításának következményeként a KKP nem reagált az MSZMP levelére, amelyet a kínai párt megalakulásának 45. évfordulója alkalmából küldött, és visszautasította a magyar párt 9. kongresszusára szóló meghívást, kommunistaellenes magatartással és tevékenységgel vádolva a magyar pártot és annak vezetőit. A levél szövege megegyezett a bolgár pártnak küldött levél szövegével.

1966-ban Kína önálló pavilonnal vett részt a BNV-n, amely azonban kereskedelmi célok helyett inkább a hivatalos propaganda eszközüül szolgált. Hogy ne szakítsák meg teljesen a kapcsolatokat, és legalább a párbeszéd néhány csatornáját működésben tartsák, a kínaiak a maguk számára hasznosnak ítélt néhány területen – ilyen volt a műszaki-tudományos együttműködés és a filmcsere – a tárgyalásokat 1966-ban is folytatták.

1967-től kezdve a kínaiak nem használták az „elvtárs” megszólítást a magyar vezetőkkel folytatott levelezésükben. 1967. augusztus 7-én a kínai nagykövet és a nagykövetség több más munkatársa előzetes értesítés nélkül elhagyta Budapestet. (A nagykövet távozásának tényét a kínaiak hivatalosan 1969. április 21-én jelentették be.) Az újonnan kinevezett nagykövet 1970-es megérkezéséig a kereskedelmi tanácsos látta el az ideiglenes ügyvivő feladatait.

Összefoglalás

Az 1956–66 közötti időszak szocialista országokkal szemben követett kínai politikáját a fokozatos távolodás, a növekvő konfrontáció és a különbségtétel jellemezte, attól függően, hogy ezen országok mennyire függetlenedtek a Szovjetuniótól. Liu Shaoqi szavaival: „Úgy kell

⁵⁵ BORISZOV–KOLOSZKOV 1973: 247–248.

bánni a szocialista országokkal, mint a parasztnak a rizzsel, minden egyes tövet külön kell gondozni.”⁵⁶ A szovjet (és ennek megfelelően a magyar) elemzésekben, a hivatalos szóhasználatban a szocialista országok közösségével szemben folytatott kínai differenciáló törekvésekről beszéltek. A differenciáló megközelítés a különböző szocialista országok gazdasági helyzetének és belpolitikai viszonyainak különbségeire és változásaira épített, és abban nyilvánult meg, hogy a kínaiak igyekeztek beférkőzni ezen országok életének különböző területeire, a hatvanas évektől kezdve pedig megpróbálták „aláásni” és „megrendíteni” a szocialista tábor egységét, és növelni befolyásukat a társadalom különböző rétegei, különösen az ifjúság körében. Kína mindent elkövetett, hogy akkor is erősítse gazdasági, sőt politikai kapcsolatait is a kelet-európai „testvérországokkal”: Bulgáriával, Csehszlovákiával, Lengyelországgal, Magyarországgal és az NDK-val, amikor a tárgyalásokra vonatkozó szovjet javaslatokat elutasította.

A magyar levéltári forrásokból kiderül, hogy a szocialista országok és Kína kapcsolata mennyire állt szovjet irányítás és befolyás alatt, és hogy a „testvérországok” felé mennyiben volt elvárás a szovjet utasítások követése.

A magyar párt- és állami vezetők véleménye az ideológiai és gyakorlati kérdésekben mutatkozó nézeteltérések kínai nyilvánosságra hozataláig inkább pozitív volt. A hatvanas évek közepén bekövetkezett kínai–szovjet szakítást követően a magyar vezetők, lehetőségeikhez mérten, mindent elkövettek, hogy megakadályozzák a kapcsolatok további romlását, és elkerüljék a két ország közötti teljes szakítást. A döntés azonban, mint 1949 óta mindig, a moszkvai és a pekingi vezetés kezében volt.

Felhasznált irodalom

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár – MOL

Zhonghua Renmin Gongheguo Waijiaobu Dang’anguan (A KNK Külügyminisztériumának Levéltára) –
KNKKL

⁵⁶ KÜM IV. Területi Osztály, Kínai referatúra, Újlaki György feljegyzése. Tárgy: A KNK külpolitikája és a magyar–kínai kapcsolatok alakulása az elmúlt egyéves időszakban. Budapest, 1964. július 7. MOL KÜM TÜK XIX-J-1-j-Kína 26. t. – 153/1964.

Másodlagos források

- BORISZOV, O.–KOLOSZKOV, B. 1973. „A szovjet–kínai kapcsolatok megromlásának története.” (Részlet *A Szovjetunió lenini Kína-politikája* című, 1968-ban Moszkvában megjelent kötet tanulmányából.)
In PÁLOS TAMÁS–POLONYI PÉTER (szerk.) *Kínai múlt és jelen*. Budapest, Kossuth, 176–254.
- KRAMER, MARK. 1995. „The USSR Foreign Ministry’s appraisal of Sino-Soviet relations on the eve of the split, September 1959.” *CWIHP Bulletin* 6-7: 170–185.
- LÜTHI, LORENZ M. 2008. *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World*. Princeton, Princeton University Press.
- VÁMOS PÉTER. 2008. *Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról, 1956*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete.
- VÁRNAI FERENC. 1976. *A maoisták útja*. Budapest, Kossuth.